

REDEFINIREA POSTMODERNĂ A ROLULUI ȘI MENIRII UNIVERSITĂȚII

Ionuț VLADESCU

Universitatea „Petre Andrei” din Iași, România

Procesul de reformare a învățământului superior a fost însoțit de o reformulare corespunzătoare a principiilor structurante ale universității. *Declarația de la Bologna* (1988) – descrisă drept *Magna Carta a Universității Europene* – consemnează, încă, principiile potrivit cărora va fi funcționat universitatea modernă (*humboldtiană*) începând cu fondarea *Universității din Berlin* (1810): principiul întâi este cel al autonomiei universitare ca instituție, în care *cercetarea și învățarea să fie independente moral și intelectual de orice autoritate politică și putere economică*; cel de-al doilea stipulează că *învățământul și cercetarea trebuie să fie inseparabile*; în fine, se precizează că *libertatea în cercetare și învățământ este principiul fundamental al vieții universitare*. Să menționăm că, în momentul semnării *Declarației de la Bologna*, pretutindeni în lume reforma universității viza tocmai implicarea tot mai accentuată a factorilor politic și economic în funcționarea universităților. *Declarația de la Lisabona a Asociației Universităților Europene* (2007) pare a fi o actualizare a celei de la Bologna, dar, deși afirmă încă nevoia pentru autonomia universitară, termenii săi tind să atenueze declarațiile din 1988 și țin cont de prioritățile manageriale și economice ale guvernelor [1, p.8].

Cuvinte-cheie: *învățământ superior, reformă, paradigmă universitară, competitivitate tehnologică, permanentizare.*

REDEFINING POSTMODERN ROLE AND MISSION OF THE UNIVERSITY

Nowadays globalized and crisis threatened society has put the knowledge at the heart of the efforts for achieving sustainable and smart growth. That is why, in supporting this strategy, a crucial role was assigned to education and, in particular, to higher education. In view to achieve such crucial role, University faced demands for urgent and deep modernization. So, the University had to rethink its purposes, that is, definitions of what University is, can be and should be, criteria for quality and success, the kinds of research, education and services to be produced, and for whom (Masten, Olsen). At stake was the higher education's capacity to compete in the global knowledge society, to adapt and adjust to a series of profound changes: globalization of education and research, increased demand for higher education, increasing need to develop a close cooperation between universities and industry; reorganization of knowledge (need to adapt to the interdisciplinary character of the fields opened by society's major problems such as sustainable development).

Keywords: *higher education, reform, paradigm of academic, technological competitiveness, become permanent.*

De câteva decenii universitatea a devenit obiect al unei reforme care, realizându-se sub forma unor valuri succesive, tinde, se pare, să se permanentizeze. La originea acestei consecvente voințe de a reforma universitatea se află conștientizarea faptului că, în contextul societății globalizate și informatizate contemporane, care a pus cunoașterea în centrul strădaniilor sale de realizare a unei dezvoltări înțelepte și durabile, universitatea nu mai poate fi ceea ce a fost până nu demult. Reforma a vizat deopotrivă ordinea internă a universității și relațiile acesteia cu societatea și economia. Modernizarea profundă și urgentă a universității – considerată drept premisă a asumării de către universitate a unui rol crucial în societatea și economia cunoașterii – a impus regândirea menirii universității; mai concret, regândirea a *ceea ce universitatea este, poate și ar trebui să fie, a criteriilor evaluării calității și succesului, a tipurilor de cercetare, educație și servicii care trebuie produse și, respectiv, pentru cine sunt produse* (Masten, Olsen).

Miza a fost capacitatea educației superioare de a deveni competitivă în societatea globală a cunoașterii, pe temeiul adaptării sale la schimbări profunde, precum: cererea crescândă pe piața muncii pentru absolvenți ai învățământului superior, creșterea nevoii de a dezvolta o cooperare strânsă între universitate și industrie, reorganizarea cunoașterii (nevoia de a adapta metodele de cercetare caracterului interdisciplinar al unor probleme majore ale societății contemporane, precum, bunăoară, dezvoltarea durabilă).

Seria de reforme, a căror țintă a fost modernizarea universității, a vizat sporirea relevanței învățământului și cercetării, transmiterea cunoștințelor și formarea competențelor necesare absolvenților pentru practicarea cu succes a profesiei lor, întărirea *triunghiului cunoașterii* – educație, cercetare, afaceri, sporirea capacității de a răspunde nevoilor economiei, crearea mecanismelor de autofinanțare.

Dar, angajându-se pe linia realizării acestor obiective, universitatea s-a confruntat cu schimbări radicale care echivalează cu criza *Universității humboldtiene* (o criză terminală, în opinia multor cercetători). *Marketizarea* pare a avea drept rezultat structurarea unei noi paradigme a universității: *o paradigmă utilitară*

și managerială. Suntem martori, în consecință, ai tranziției de la *Universitatea humboldtiană* la ceea ce a fost denumit *McUniversitate*.

Este timpul să examinăm și să evaluăm rezultatele și implicațiile acestor decade de reformare a universității, să realizăm un bilanț al aspectelor pozitive și al celor negative și să reflectăm la menirea și rolul universității postmoderne. Este ceea ce propune lucrarea prezentă.

Tendința *permanentizării* reformei a avut drept consecință perceperea acesteia ca având un caracter terifiant: ea s-a desfășurat în forma unor valuri succesive, fiecare dintre acestea devorându-l pe cel anterior și părând a fi menit doar creării terenului pentru următorul [3, p.76]. Întrebarea care revine tot mai insistent în dezbaterile privitoare la reformarea universității vizează rezultatele în care se vor fi obiectivat aceste succesive reforme, a căror intenție declarată a fost să aducă *la zi* universitatea – cea mai veche instituție din Europa, după Biserică. Cu alte cuvinte, să pună în acord cu societatea și economia cunoașterii această instituție care, de-a lungul secolelor, a fost oarecum percepută ca fiind într-un *turn de fildeș* – un loc privilegiat în care se produce și se transmite cunoașterea. Autonomia universitară, libertatea intelectuală a cercetării și a învățământului, unitatea dintre învățământ și cercetare au fost emblematice pentru ceea ce a fost definit drept *modelul humboldtian* al universității. În această ipostază a sa universitatea s-a legitimat cultural prin valabilitatea universală a cunoștințelor oferite.

Care sunt imperatiivele și exigențele cărora trebuie să le răspundă universitatea la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea? Un răspuns sugestiv ni-l oferă Etkowitz și Leydesdorff prin ceea ce a fost denumit modelul triplului *helix* (inspirat de cel al dublului *helix* al structurii ADN-ului): **interacțiunea universitate – industrie – guvern** reprezintă factorul-cheie al economiei și societății bazate pe cunoaștere [4, p.111]. În acord cu acest model, sunt redefinite funcția culturală și obiectivele universității.

În cadrul unei conferințe recente, UNESCO definea funcția culturală a universității în termenii punerii resurselor sale în serviciul comunității, astfel încât aceasta să devină un agent activ și un partener al schimbării sociale și, deopotrivă, să servească umanitatea prin rolurile sale în predare, cercetare și servicii față de comunitate. Or, asumarea acestei funcții impune intrarea universității în sistemul de piață (marketizarea universității), astfel încât să fie capabilă să se autoadministreze, să se autofinanțeze și să devină cu adevărat sustenabilă; *pay or decay* devine, în consecință, un imperativ pentru universitatea contemporană [10].

Cât privește obiectivele pe care trebuie să le vizeze universitatea, o formulare sintetică o găsim în raportul *The Future of Higher Education* [11]: intensificarea cercetării, competitivitate tehnologică, eficiență a învățământului superior, îmbinarea justiției sociale cu o societate a cunoașterii.

La capătul a mai mult de trei decenii de reforme menite să reconfigureze universitatea – deopotrivă sub aspectul organizării interne și în relația sa cu exteriorul – în sensul imperatiivelor și obiectivelor mai sus menționate, considerarea rezultatelor ne poate conduce la constatări oarecum paradoxale. Cele mai relevante dintre aceste rezultate vor face obiectul considerațiilor care urmează:

1. Imperativul dobândirii de către universitate a capacității de a fi competitivă în economia globală a cunoașterii a determinat mutații semnificative: învățământul universitar tinde să devină din elitist unul „de masă”, dat fiind că economia cunoașterii are nevoie de o armată de specialiști. În consecință, campusurilor universitare li se substituie orașe universitare uriașe, iar educația universitară universală și integrată cultural devine una specializată, menită să producă specialiști într-o perioadă scurtă de timp și cu costuri minime. Chiar și în condițiile unei atare creșteri, nevoia de absolvenți de învățământ superior pe piața forței de muncă este departe de a fi fost satisfăcută. Astfel, documente recente ale *Comisiei Europene Educație și Formare* (*European Commission Education and Training*) relevă faptul că Europa are nevoie de mai mulți absolvenți de învățământ superior, estimându-se că, în 2020, 35% din slujbe vor presupune pregătire superioară, în timp ce astăzi doar 26% din forța de muncă europeană (25-64 ani) are acest nivel de pregătire. Statisticile realizate la nivelul Uniunii Europene relevă faptul că în condițiile în care rata totală a utilizării forței de muncă este de 68,6%, la nivelul forței de muncă cu pregătire superioară rata este de 82,3% (în țara noastră, rata totală a ocupării forței de muncă este 62,3%, iar cea a forței de muncă cu pregătire superioară este de 81,5%).

2. Imperativul reconsiderării raportului dintre obiectivele culturale ale universității și cele economice, în sensul creșterii ponderii celor din urmă, ca urmare a creșterii presiunii din partea actorilor sociali (agenți economici, guverne) dornici ca universitatea să răspundă comenzilor economico-financiare. Reformarea universității a condus la transformarea crescândă a acesteia într-o corporație în care resursa cunoașterii este produsă, transformată în marfă și vândută pe piața globală a cunoașterii [9, p.77]. De altfel, potrivit opiniei

lui Boyer, obiectivul principal al reformei rezidă tocmai în desființarea autonomiei organizaționale și instituționale în vederea implementării în universitate a principiilor pieței și a transformării cunoașterii în marfă, a cadrelor didactice în muncă salariată, a administrației în management, a studenților în consumator public și a universității în piață [3, p.74].

3. Imperativul reconfigurării universității ca piață ce comercializează cunoașterea-marfă are drept corolar tendința tot mai accentuată de diminuare a finanțării învățământului superior de către stat. S-a creat, în consecință, o situație descrisă drept schizofrenică [3, p.76]: pe de o parte, universitățile sunt puse în situația de a pretinde că sunt piețe de cunoaștere deschise și competitive și, pe de altă parte, ele sunt supuse unui control tot mai accentuat al statului în vederea înscrierii lor pe linia satisfacerii comenzilor economiei bazate pe cunoaștere. Universitatea se vede solicitată în direcții contradictorii, cerându-i-se să livreze *tot mai mult pentru tot mai puțin* [3, p.74].

4. Imperativul transformării universității în piață liberă, care produce și comercializează cunoașterea devenită marfă, are drept efect reconsiderarea raportului dintre învățământ și cercetare în sensul unei certe privilegieri a celei din urmă. Învățământul a fost trecut în plan secund și asistăm, în consecință, la *sfârșitul modelului binar învățământ-cercetare* [1, p.1]. O modificare semnificativă are loc și în planul modului în care este asumată cercetarea de către universitari: exigența ca cercetarea să fie relevantă economic și social pune în discuție libertatea academică. Richard Felder, bunăoară, referindu-se la universitate, în general, și la învățământul ingineresc, în special, atrage atenția asupra consecințelor negative ale acestei scindări: productivitatea în cercetare este criteriul dominant al promovării; singurul factor care determină valoarea unui profesor este constituit de realizările în planul cercetării. Dar, niciun administrator sau rector nu ar îndrăzni să afirme public că educația are un rol secundar, atâta vreme cât pentru părinți, pentru potențialii și actualii studenți, pentru donatori și legislatori educația este prioritară. În consecință, intervine raționalizarea: managerii universităților pretind că educația este funcția cea mai importantă a universității și justifică preponderența cercetării în calitate de criteriu al angajării și promovării profesorilor pe temeiul argumentului (care este de parte de a fi de ordinul evidenței, cum se vrea să se acrediteze) că cercetarea și educația sunt legate indisolubil și doar cercetătorii productivi sunt buni profesori. Or, lucrurile sunt departe de a sta așa, de vreme ce cercetarea și educația au scopuri diferite – progresul cunoașterii, respectiv, dezvoltarea și perfecționarea abilităților – și presupun competențe și atribute personale diferite: cercetătorii trebuie să fie observatori obiectivi, capabili să facă deducții; profesorii trebuie să aibă competențe în comunicare și empatie [5, p.109].

5. Imperativul redefinirii statutului celor trei *stări (estates)* ale universității: administratorii, studenții, universitarii a condus la mutații semnificative.

Administratorii tind să dobândească o poziție tot mai privilegiată ca rezultat al creșterii, pe de o parte, a hegemoniei managerilor universității și, pe de altă parte, a intervenției statului (în general), a miniștrilor educației (în special) în controlul universității, al reglementării volumului de lucru al universitarilor și al diminuării, în consecință, a autonomiei universitare.

Studenții, la rândul lor, par a-și fi sporit puterea socială prin *mijlocirea noii lor imagini de consumatori suverani*, precum și prin *disponibilitatea de a face compromisuri cu reformatorii pe seama celorlalte estates* [3, p.79-80]. Să adăugăm utilizarea acestora de către administratori în vederea controlului universitarilor, precum, bunăoară, considerarea evaluării cadrelor didactice de către studenți în promovarea și menținerea cadrelor didactice.

Universitarii reprezintă starea care a suportat cea mai profundă eroziune în această perioadă de reforme. Este elocventă, în acest sens, lucrarea *Impostorii în templu (Impostors in the Temple)*, al cărui autor face un rechizitoriu foarte aspru al universitarilor americani. Cunoscut ca profesor universitar și ziarist de succes, Martin Anderson [2] consideră că universitarului american îi este atribuit un loc nemeritat în sistemul de valori intelectuale, dat fiind că el a încetat să mai fie un model pentru studenți și să facă parte din elita intelectuală a Americii. Competența sa didactică și științifică este mediocră, scrie cărți citite în cel mai bun caz de către colegi și se bucură de avantaje materiale nemeritate. Considerațiile lui Anderson sunt relevante pentru tendința de diminuare a prestigiului universitarului.

6. Rezultatul global al acestor mutații în curs de desfășurare rezidă în restructurarea universității în conformitate cu principiile pieței și trecerea, în consecință, de la **paradigma autonomiei universitare și a libertății de cunoaștere și învățare** – modelul *humboldtian* – la **paradigma utilitaristă și managerială** – *McUniversitate*.

Perspectiva substituiri a universității umaniste cu o afacere corporatistă, care să producă și să vândă cunoașteri pe piața globală de mărfuri, este întâmpinată, de către foarte mulți dintre universitari și cercetători ai fenomenului educației în societatea contemporană, cu oarecare pesimism. Un anumit grad de optimism cu privire la alternativele viitoare ale universității [9, p.78] este derivat din:

- Natura cunoașterii – sursă deopotrivă a patologiei și a creativității universității. Pentru a deveni o resursă capitalizabilă, cunoașterea trebuie creată; dar, acest act de creație nu poate fi transformat în marfă; marfa și creativitatea se distrug una pe cealaltă. De remarcat, de altfel, că însăși capacitatea universității de a răspunde la comandamentele economiei de piață depinde, potrivit lui Anderson, de măsura în care răspunsurile vor fi fost determinate de priorități stabilite în afara universității sau, respectiv, de curiozitate, originalitate și dezvoltare internă a disciplinelor. Se avertizează, în acest context, asupra faptului că economia cunoașterii depinde de calitatea și independența cunoașterii și că intelectul poate fi o forță creativă numai când este liber.

- Natura universității, care nu trebuie concepută drept un set fix de caracteristici, ci drept un set de tensiuni, prezente în permanență, dar rezolvate diferit în acord cu timpul și spațiul: tensiuni între învățare și cercetare, între autonomie și răspundere, între transmiterea cunoștințelor stabilite și căutarea altora noi, între conexiunea inevitabilă a universității cu statul și agenții economici și sociali și, respectiv, nevoia de a menține distanța critică între reproducerea structurii ocupaționale existente și reînnoirea ei pentru promovarea mobilității sociale, între a servi economia și a procura un spațiu liber de presiunile utilitare imediate, între învățare ca încurajare a atitudinilor deschise și critice și așteptările societății ca universitatea să formeze calificări și abilități. A înclina prea mult spre una dintre aceste direcții înseamnă a simplifica și a deforma telurile universității [1].

- Natura societății contemporane și a tendințelor devenirii sale. Mutațiile survenite în universitate reprezintă un răspuns la comandamentul racordării sale la societatea și economia cunoașterii. Or, logica devenirii sociale impune trecerea dincolo de societatea cunoașterii, ceea ce va avea darul să antreneze o reconfigurare a provocărilor cărora va trebui să le răspundă universitatea, în spiritul amintitei necesare re-armonizării a tensiunilor. Trecere pe care, bunăoară, Paulo Blasi o concepe drept *o evoluție către ceea ce ar putea fi denumit o societate a înțelepciunii (wisdom society)*. Și, dacă cunoașterea este utilizarea conștientă a informației, înțelepciunea semnifică să alegi comportamentul bazat pe cunoaștere și valori împărtășite în vederea creșterii stării de bine a tuturor și a conștiinței că acțiunile personale au consecințe sociale. Dar, pentru ca această evoluție către societatea înțelepciunii să fie posibilă, este necesară o *revoluție* în sistemul de învățământ care, în loc să se concentreze pe transmiterea cunoașterii, trebuie să-și asume drept *obiectiv fundamental promovarea înțelepciunii cu mijloace raționale, predarea și învățarea înțelepciunii; educația trebuie să ajute umanitatea să învețe cum să creeze o lume mai înțeleaptă* [8].

Bibliografie:

1. ANDERSON, M. The Idea of University today. In: *History and Policy*, 2011. <http://www.historyandpolicy.org/papers>
2. ANDERSON, M. *Impostors in the Temple*. New York: Simon and Schuster, 1992.
3. BOYER, D. What is driving university reform in the age of globalization? (debate with Elizabeth Rata). În: *Social Anthropology*, 2010, vol.18, no.1, p.74-82.
4. ETZKOWITZ, H., LEYDESDORFF, L. The dynamics of innovation: from National Systems and Mode 2 to a Triple Helix of university-industry-government relations. In: *Research Policy*, 2000, vol.29, p.109-123.
5. FELDER, R.M. The link between research and teaching. 1.Does it exist? In: *Chem. Engr. Education*, 2010, no.44(2), p.109-110.
6. MARGA, A. *The Cultural Legitimacy of European University*. Cluj: Cluj University Press, 2006.
7. MARGA, A. *Challenges. Values. Vision. The University in the 21st Century*. Cluj: Cluj University Press, 2009.
8. MAXWELL, N. *From Knowledge to Wisdom*. London, Pentire Press, 2007.
9. RATA, E. What is driving university reform in the age of globalization? (debate with Dominic Boyer). In: *Social Anthropology*, 2010, vol.18, no.1, p.74-82.
10. Universities: Pay or decay. In: *The Economist*, 2004, Jan 22nd.
11. U.S. Department of Education. *A Test of Leadership. Charting the Future of U.S. Higher Education*. Washington, D.C., 2006.

Prezentat la 06.03.2014